

halt toe te roepen. Politieke factoren, soms specifieke historische gebeurtenissen en constellaties en een enkele maal zelfs psychologische motieven worden verantwoordelijk gesteld voor het kiezen van een bepaalde iconografie of een bouwmotief (67, 183). Andere verklaringsmogelijkheden, zoals liturgisch gebruik, passen niet in het eenmaal gekozen verklaringmodel en worden daarom niet toegepast, behalve waar soms nodig als ontsnappingsweg (58).

Deze methodologische bedenkingen nemen niet weg, dat deze dissertatie een fascinerend werkstuk is. Vele passages komen als overtuigend over. De lezer kan zich niet aan de indruk onttrekken, dat de auteur de politiek-ideologische motivatie achter de romaanse kerkelijke bouwkunst van het Heilige Roomse Rijk terecht benadrukt. Wie dit boek heeft doorgewerkt, zal het niet licht vallen ooit nog met onbevangen ogen, uitsluitend gericht op het waarnemen van ruimtelijkheid en bouwmotieven, een middeleeuws kerkgebouw uit deze periode te betreden.

W. H. Vroom

O. Vries, *Het Heilige Roomse Rijk en de Friese vrijheid* (Dissertatie Groningen; Leeuwarden: De Tille, 1986, 271 blz., f39,50, ISBN 90 6553 066 53).

Het Heilige Roomse Rijk uit de titel biedt historisch geïnteresseerden ongetwijfeld meer houvast dan de erop volgende woord-combinatie Friese Vrijheid. Veel immers hangt af van de periode, waarin men dit laatste begrip tegenkomt. Drie fasen vallen daarbij ons inziens te onderscheiden. Beginnend met de oud Friese wetten (\pm elfde eeuw), waarin de mystificatie van de vrijheidsverlening door Karel de Grote. De volgende, waarin de slogan 'Friese Vrijheid' operationeel wordt gemaakt in de, als een repeterende breuk werkende, conflicten met de Hollandse graven, respectievelijk Stichtse kerkvorsten. De eindfase dan, aanvangend in de vijftiende eeuw en besloten met de, in kraakeel verlopen, roemloze ondergang door de machtsovername van Albrecht van Saksen, als gubernator in 1498.

Bij kennisname van de studie blijkt de volle nadruk praktisch te liggen op dit laatste tijdsbestek, de eeuw waarin de ondergang wordt voorbereid en zijn beslag krijgt. Tot nu toe was men daarvoor aangewezen op berichten afhankelijk van kroniekschrijvers uit de kring van de onderscheiden partijgangers met hun meest sterk gekleurde verslaggeving. Dankzij Vries is nu een grondig gedocumenteerd relaas voorhanden over alle verwickelingen van binnenuit en het opportunistisch daarop inspelen van de zijde van het Rijk via zijn Rooms-koningen. Een onvermoed rijk arsenaal aan officiële documenten kwam daarbij aan het licht, minder uit Nederlandse archieven dan uit die in Wenen, Innsbruck, Dresden, Würzburg en München.

De schrijver had voor zijn indeling nogal wat af te bakenen. Voor de notie Friese Vrijheid beperkt hij zich tot de betekenis van vrijheid van landsheerlijk gezag met voorbijgaan van die van het afwezig zijn van persoonlijke dienstbaarheid. Dit aspect immers krijgt elders gewoonlijk veel nadruk in het kader van het goeddeels mislukken van de feodalisering van de Friese landen. Ook blijft buiten beschouwing de vraag naar de achtergronden van de ontstaansgeschiedenis van die uitzonderingspretentie- c.q. -toestand (zogenaamde boerenvrijheid) en de rol daarin van het befaamde, in twee versies gangbare, vervalste Karelsprivilege. Bij de begrenzing in de ruimte doen zich voor hem immers al hindernissen

te over voor. Men denke aan het aantal van meer dan 23 'terrae' sinds de dertiende eeuw, met min tot meer geprononceerde Friese signatuur, vooral die tussen Lauwers en Wezer met zeer uiteenlopende ontwikkelingen in haar positie tegenover landsheren en het Rijk. Dominant is intussen het aandeel van de stad Groningen, een 'outsider' maar met aspiraties van Rijksstad, hoewel nominaal aan Utrechts bisschop gebonden.

Zolang de Friezen los van landsheerlijke inmenging kunnen opereren, verklaren zij zich unilateraal, dus zuiver als lippendienst zonder enige verplichting, rijksonmiddellijk. In de lange periode van 1290-1415 waarin van Rijkszijde alleen maar oproepen tot onderwerping aan de Hollandse graven uitgaan, geeft Friesland daaraan nooit echt gehoor.

Ingrijpende veranderingen ontstaan in het begin van de vijftiende eeuw. Pressie is er uit de Oostfriese hoek en van het westen uit ondervindt men druk van Bourgondische kant via het graafschap Holland. Jarenlang hadden Rooms-keizer en Rooms-koning (strijd met Turken en de opdringende Bourgondiërs) de handen niet vrij om zo noordelijk invloed te doen gelden. Speculerend op erkenning van Friese zijde van het Rijk — hetgeen versteviging van de financiën en dienstverlening moest opleveren — verleent Rooms-koning Sigismund, uitgenodigd door Schieringers in het nauw, in 1417 de Friezen een privilege. Daarin spelen zonder ze uitdrukkelijk te noemen reminiscenties aan het falsum op naam van Karel de Grote en dat van Rooms-koning Willem uit 1248 mee. De Schieringers haken intussen na twee jaar weer af. Dan zet, echter zonder duidelijk succes, Sigismund de kaart op de Oostfriezen met als enig resultaat, dat zijn opvolger Frederik III met een ware 'Friese kwestie' blijkt opgescheept. Het voert te ver om de dan loskomende verwickelingen, welke het 'pièce de résistance' van deze studie vormen, op de voet te volgen. Goed gedocumenteerd door officiële akten en interne rapporten maken wij kennis met 'bouleversements des alliances' aan de lopende band, goochelen met de functie van 'potestaat', ontleend aan een der versies van Karels falsum naar believen afgewisseld met die van 'gubernator', een aanen uitgekleeft privilege à la Linggadjadi van 1493, dubbel agenten en steekpenningen bij de onderhandelaars. Buitenlandse krijgsknechten, te huur af en toe voor de meest biedende, verschijnen ten tonele. Niet zonder ironie is de mededeling, dat toen Rooms-koning Maximiliaan in 1498 twee gezanten naar de knechten in Friesland wenste te sturen, niemand van zins bleek — kennelijk zinspelend op Bonifatius' marteldood van 754 in Dokkum — heilig te worden. Verliezers in de strijd werden tenslotte de Rooms-koning en ook de stad Groningen, die herhaaldelijk hoge ogen had gegooid voor het potestaatschap, toen uiteindelijk in 1498 Albrecht van Saksen, buitenlands vorst, geldschieder van Maximiliaan, en al lang zittend op het vinkentouw als erfelijk gubernator — dus duidelijk met dynastiek oogmerk — moest worden erkend.

Voor de karakterisering van Vries' studie komen onwillekeurig vergelijkingen op met het nu juist tachtig jaar geleden ook te Groningen verdedigde proefschrift van Theissen, *Centraal Gezag en Friese Vrijheid*. Het is curieus daarbij Huizinga's recensie op te slaan (*Verzamelde Werken*, I, 522-525). Hij prijst twee bladzijden lang de minutieuze en voorbeeldige weergave van heel het bestuurlijk apparaat, zijn stijl enz., om op de derde vervolgens zijn niet geringe bezwaren op zijn indringende wijze te ventileren onder andere als volgt: 'En toch heeft de lectuur mij telkens wanhopig gemaakt'. Vervolgens: 'Het duizelt mij voor de ogen van requesten en doleantiën en apostillen, van tracasserie en stijfhoofdigheid en achterdocht — maar een helder beeld — heb ik niet gewonnen'. Conclusie en verder betoog: 'Evenwel, uit een overvloed van historische gegevens vloeit nog niet onmiddellijk een wezenlijke kennis voort. Niemand is er sterker van overtuigd dan ik,

dat eerst uit de volheid der bijzonderheden de juiste historische kennis ontstaat. Uitvoerigheid is zeker gewenscht, maar alleen in zoo verre als elke nieuwe bijzonderheid door een eigen bijzondere nuance het beeld verrijkt'. Wie, als ondergetekende, bijna een kwart eeuw ten rijksarchieven in Friesland bij voortduring heeft mogen putten uit en profiteren van Theisens standaardwerk, moet het ditmaal roerend oneens zijn met deze kritiek en tot de ervaring komen, dat Huizinga hier in een algemeen menselijke hebbelijkheid vervalt, daarin bestaande dat men de ander wil scheppen naar eigen beeld en gelijkenis.

Bij Vries' onderzoek, dat overigens niet de institutionele, maar de politieke im- en complicaties uiteen rafelt, ontstaat uiteraard soms ook dat gevoel à la Huizinga van tegenzin bij het omstandig relaas van 'al dat trekken en zagen'. Maar de schrijver heeft een respectabele terughoudend- en evenwichtigheid aan de dag weten te leggen bij het aanboren van zijn tot op heden vaak onbekende en daardoor onbenutte bronnen. De auteur heeft ons inziens recht op grote erkentelijkheid vooral van degenen, die in de toekomst zich nog zullen verdiepen in het explosieve thema van de Friese Vrijheid.

M. P. van Buijtenen

A. M. J. van Buuren, e.a., ed., *Tussentijds. Bundel studies aangeboden aan W. P. Gerritsen ter gelegenheid van zijn vijftigste verjaardag* (Utrechtse bijdragen tot de mediëvistiek V; Utrecht: HES, 1985, 374 blz., f47,-, ISBN 90 6194 075 3).

In de reeks Utrechtse bijdragen tot de mediëvistiek verschijnen bundels artikelen rond een bepaald onderwerp dat enige tijd daarvoor aan de orde is geweest in een door mediaevisten verzorgde collegecyclus. Hoofse cultuur, heiligen en vrouwen in de middeleeuwen leverden stof voor een serie interessante boeken. Het hier te bespreken vijfde deel in de reeks richt zich niet op een overkoepelend middeleeuws thema. *Tussentijds* is gericht aan een persoon: het is een blijk van vriendschap en waardering aan het adres van W. P. Gerritsen, hoogleraar in de Nederlandse letterkunde van de middeleeuwen aan de Rijksuniversiteit Utrecht en een van de grote krachten achter de vrije studierichting mediaevistiek aan die universiteit. Het huldeboek werd aan professor Gerritsen aangeboden ter gelegenheid van zijn vijftigste verjaardag in augustus 1985. Omdat het hier een huldiging in de loop van een zeer bloeiende carrière betreft, draagt de bundel de — wat afgezaagde — titel *Tussentijds*.

De bijdragen zijn geleverd door gepromoveerde mediaevisten uit de uiteenlopende disciplines die meedoen aan het samenwerkingsverband en door enkele van Gerritsens vakgenoten in de Middelnederlandse letterkunde. De bundel bevat 21 artikelen. De volgorde waarin ze zijn opgenomen is volstrekt willekeurig, want afhankelijk van de beginletter van de achternaam van de auteur. Eigenlijk is het jammer dat de bijdragen niet thematisch zijn ingedeeld. De heterogeniteit is namelijk minder groot dan een eerste blik in de inhoudsopgave zou doen vermoeden. In een enkel geval is het zelfs storend dat twee stukken over hetzelfde onderwerp uit elkaar zijn getrokken, doordat twee verschillende personen als eerste auteur figureren. Het betreft het onderzoek van G. Gerritsen-Geywitz en Orlanda Lie naar een Middelnederlands lunarium in een Ovidiushandschrift in de Bibliothèque Nationale te Parijs (codicologische beschrijving en editie) en Lie's onderzoeksproject rond Middelnederlandse artes-teksten. Van de algemene, dat wil zeggen niet meteen op de Nederlanden te betrekken bijdragen hadden die over de antipoden en de-wereld-onder-het-water, de *locusta*